

Hemşirelik Öğrencilerinin Etik Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Yapılan Çalışmaların İncelenmesi

Examining the Studies on Determining the Ethical Awareness Levels of Nursing Students

Yadigar ORDU^a

Özet: Hemşirelik eğitimi, uygulama ve teorisinin birbiri ile harmanlanarak sunulması gereken bir sağlık eğitimi alanıdır. Klinik uygulamalar, hem temel becerilerin geliştirilmesini hem de mesleki kimliğin kazandırılmasını sağlar. Eğitim sürecinde önemli bir yere sahip olan klinik uygulamalar stresli ve öngörülemez değişkenlere sahip klinik bir ortamda gerçekleştirilir. Klinik ortamda hemşirelik öğrencileri, gerek sağlık personellerinin, gerekse hastaların profesyonel olmayan tutum ve davranışları sonucunda birçok farklı etik sorun ile karşılaşabilmektedir. Karşılan etik sorunlar ise klinik öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu derlemede hemşirelik öğrencilerinin klinik ortamda karşılaştıkları etik sorunlar, bu sorunlara karşı etik farkındalıkları ve baş etme yöntemleri ele alınmıştır. Konu ile ilgili 2000-2018 yılları arasında yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışma bulguları incelendiğinde; hastaya karşı dürüst olmama, statüye karşı muamele edilmesi ve hasta haklarının ihlal edilmesi gibi birçok farklı etik sorun ile öğrencilerin karşı karşıya kaldığı belirlenmiştir. Bu sorunlar karşısında öğrencilerin etik farkındalıklarının düşük ya da orta düzeyde olduğu, süreç yönetimine aktif olarak katılmadıkları ve hemşirelerin öğrencilere rol model olmadıkları saptanmıştır. Yapılan çalışmaların sonucunda; hemşirelikte etik eğitim müfredatının tekrar gözden geçirilmesi, hemşirelerin öğrencilere rol model olması ve mezuniyet sonrasında da etik eğitimine yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik sorun, etik farkındalık, hemşirelik öğrencisi, klinik uygulama

--

Abstract: Nursing education is a field of health education that must be presented by blending practice and theory. Clinical practices provide both the development of basic skills and the acquisition of professional identity. Clinical applications, which have an important place in the education process, are carried out in a clinical environment with stressful and unpredictable variables. In the clinical setting, nursing students may encounter many different ethical problems as a result of the unprofessional attitudes and behaviors of both health personnel and patients. The ethical problems faced affect the clinical learning negatively. In this review, the ethical problems faced by nursing students in the clinical setting, ethical awareness and coping methods against these problems are discussed. When the findings of the study conducted in the country and abroad between 2000-2018 are examined; It has been determined that students are faced with many different ethical problems such as being dishonest with the patient, being treated against the status and violating the patient's rights. In the face of these problems, it was determined that students' ethical awareness was low or medium level, they did not actively participate in process management, and nurses were not role models.

^aÇankırı Karatekin Üniversitesi Eldivan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Evde Hasta Bakımı Programı, Çankırı
✉ yadigar_usta_ordu@hotmail.com

Gönderim Tarihi: 01.04.2020 • Kabul Tarihi: 18.04.2020

As a result of the work done; It is recommended to review the ethical education curriculum in nursing, to be a role model for nurses and to include ethical education after graduation.

Keywords: *Ethical problem, ethical awareness, nursing student, clinical practice*

GİRİŞ

Hemşirelik eğitimi, bilimsel bilginin uygulama ile bütünleştirilmesi gereken bir sağlık eğitimi alanıdır. Hemşirelik eğitiminin önemli bir parçasını oluşturan klinik öğretim; öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, davranışsal fonksiyonlarının geliştirilmesini, öğrenilen bilgi ve becerilerin uygulamaya yansıtılmasını ve mesleki sorumluluğun kazandırılmasını sağlar (1, 2). Klinik öğretim, öğrenciler için stres yaratan ve öngörülemeyen değişkenleri içeren klinik ortamda gerçekleşir. Klinik ortam, sağlık personellerini ve hastaları içine aldığı için sınıf ortamına göre daha karmaşık bir hal almaktadır (3, 4).

Bu karmaşık ortamda öğrenciler; hasta mahremiyetine özen gösterilmemesi, hastaya karşı dürüst olunmaması, sınırlı kaynakların kullanılması, hastanın sağlık personeli tarafından kötü muameleye tabi tutulması, hasta haklarının ihlal edilmesi, sosyoekonomik düzeyine göre hastalara ayrımcılık yapılması, sağlık personeli tarafından hastaya yanlış ya da yetersiz bilgi verilmesi ve hasta onuruna saygı gösterilmemesi gibi birçok etik sorun ile karşılaşabilmektedir. Karşılaşılan bu sorunlar ise klinik öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Hemşirelik eğitim müfredatında yer alan etik eğitimi ile öğrencilerin etik sorunlar karşısında farkındalıklarının geliştirilmesi, sorunlarla baş etme sürecinde problem çözme ve karar verme becerilerinin artırılması hedeflenmektedir. Etik eğitimi, öğrencilerin karşılaştığı durumlara göre aldığı kararları ve gösterdiği davranışları bir kez daha sorgulama fırsatı tanıyarak, ne yapması ya da yapmaması gerektiği konusunda yol gösterici olmaktadır (5, 6, 7, 8, 9).

Klinik uygulamalar sırasında etik eğitimi alan öğrencilerden; hastaların sorumluluğu ile ilgili konularda etik düşünceye katılma, etik yargıda bulunabilme, etik sorunları fark edebilme, yasal açıdan önemli olan konularda düşüncelerini belirtme, uygulamalarında ve kararlarında etik bilgi ve becerisini kullanabilmeleri istenmektedir. Ancak karşılaşılan etik sorunlarla baş etme ve karar verme sürecinde mutlak bir doğrunun olduğunu savunmakta kişisel değerleri risk altına almaktır. Etik sorunlar karşısında hassas olunmalı, bireyin kültürü, kişisel ve dini değerleri, ahlaki gelişimi, spiritüel bakış açısı, deneyimleri ve hukuk kuralları gibi birçok farklı durumun dikkate alınması gerektiği unutulmamalıdır. Hemşirelik öğrencilerinin, mesleki uygulamaları yerine getirirken toplumun değer yargılarını ve bakım verdiği bireyin kişisel değerlerini dikkate alarak sistematik bir yaklaşım sergilemeleri etik eğitimi ile sağlanabilecektir (10, 11,12).

Konu ile ilgili yapılan araştırma bulguları incelendiğinde; hemşirelik öğrencilerinin etik farkındalıklarının düşük ya da orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Etik eğitiminin; alanında uzman olmayan öğretim elemanları tarafından verilmesi, etik dersi müfredatının diğer dersler ile bütünleşmiş olması, ders içeriğinin literatür ile uyumlu olmaması ve öğrencilerin etik ilke ve değerleri içselleştirmemesi bu sonuca neden olan faktörler arasında belirtilmiştir. Bazı öğrencilerin ise etik eğitimi almadığını ortaya koyan çalışma sonuçları bulunmaktadır (3, 5, 11, 13). Bu nedenle öğrencilerin klinik öğretimde karşılaştıkları etik sorunlara farkındalıklarının gelişmediği, sorunların farkına varan öğrencilerin ise baş etme sürecinde etik dışı yollara başvurduğu ya da sorunun çözümüne aktif olarak katılmadıkları saptanmıştır (2, 7, 12).

Bu derlemede, hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamalarda karşılaştıkları etik sorunlar, bu sorunlar karşısında etik farkındalık düzeyleri ve sorunla baş etme yöntemleri incelenmiştir. Etik konusu ile ilgili yapılan çalışmaların artması; hemşirelik öğrencilerinin; rasyonel düşünebilme, sorumluluk sahibi olma, doğru kararı alabilme ve karşılaştığı durumlara karşı farkındalığı artan bireyler haline

gelmelerini sağlayacaktır. Derlemede, konu ile ilgili yapılan çalışma bulgularına yer verilerek hemşirelik öğrencilerinde yaşanan etik sorunların açığa çıkarılması ve bu sorunlarla baş etme yöntemlerine karşı farkındalığın artırılması amaçlanmaktadır.

Araştırmada, hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamalarda karşılaştıkları etik sorunların, öğrencilerin etik farkındalık düzeylerinin ve karar verme becerilerinin incelendiği; 2000-2018 yılları arasında yapılmış yurt içi ve yurt dışı çalışma bulguları incelenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Hemşirelik Öğrencilerinin Karşılaştığı Etik Sorunların, Etik Farkındalık Düzeylerinin ve Geliştirdikleri Çözüm Yollarının İncelendiği Bazı Çalışma Bulguları

| Yazar Adı / Yayın Yılı | Çalışmanın Amacı / Bulguları | Sonuç / Öneriler |
|--|---|---|
| Şeyma Suntutur Songül Duran 2018 (15) | Çalışma, hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Kullanılan etik ölçeğin alt boyutlarından “kişiler arası oryantasyon” yüksek; “etik ikilem deneyimlemek” orta düzeyde; “yardımseverlik” orta düzeyin üzerinde; “etik anlam oluşturma” yüksek; “uzman bilgisine başvurma” yüksek düzeyde bulunmuştur. | Çalışmanın sonucunda öğrencilerin etik ölçeği ortalamasının yüksek düzeyde saptanmıştır. Çalışmanın sonucunda, daha geniş örneklem grupları ile araştırmanın tekrarlanması önerilmektedir. |
| Aynur Kızırmak Pelin Calpbiniçi 2018 (7) | Hemşirelik lisans eğitimi alan öğrencilerin etik duyarlılık düzeylerinin eleştirel düşünme becerileri üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Öğrencilerin %68,7’sinin lisans eğitimi süresince etik sorunlarla karşı karşıya kaldığı, bu sorunların bireylere hastalığına ilişkin bilgi verme (%77,5) ve bakım uygulamaları sırasında (%74,3) yaşandığı belirlenmiştir. | Hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılıkları ile eleştirel düşünme becerileri arasında anlamlılık olmadığı belirlenmiştir. Çalışmanın sonunda, eğitim boyunca ve mezuniyet sonrasında etik eğitimine yer verilmesi önerilmektedir. |
| Eylem Paslı Gürdoğan Berna Aksoy Ezgi Kınıcı 2018 (9) | Çalışma, hemşirelik eğitimi alan öğrencilerinin etik duyarlılıkları ile mesleki değerleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğrencilerin, %54,5’i klinik uygulamalarını gerçekleştirirken etik ikilemler ile karşılaşmıştır. Öğrencilerin önemli olduklarını düşündüğü öncelikli üç mesleki değerler ise; doğruluk (%58,4), eşitlik (%57,5) ve özgürlük (%53,6) olduğu bulunmuştur. | Çalışmada, hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin; doğruluk, eşitlik ve özgürlük gibi değerlere ise daha fazla önem verdikleri saptanmıştır. |
| Esra Akın Korhan Burcu Ceylan Çağatay Üstün Merve Kırşan 2018 (3) | Çalışma, hemşirelik öğrencilerinin yaşadıkları etik sorunlar ve bu sorunlar karşısında başvurdukları çözüm yollarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada etik sorunların başlıca nedeninin hemşireler (%46,5) olduğu belirlenmiştir. Öğrenciler (%83) etik ilke ve değerler çerçevesinde sorunla baş edebileceklerini bildirmiştir. Öğrenciler; “sorunu üst yönetime bildirim”, “hukuki süreci başlatırım” ya da “etik kurula bildirimde bulunurum” cevabını vermiştir. | Hemşirelik öğrencilerinin etik sorunlar yaşadıklarını ve farkındalıklarını ortaya koyarak etik duyarlılık gösterebildikleri, ancak etik kararları verme sürecinde aktif şekilde rol alamadıkları bulunmuştur. Etik dersinin tüm müfredata yayılarak verilmesi önerilmektedir. |
| Nazan Kılıç Akça Nuray Şimşek Dilek Efe Arslan Sibel Şentürk Duygu Akça 2017 (6) | Çalışma öğrencilerin ahlaki duyarlılıklarını ve etik problemler karşısında çözüm yollarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada hemşirelik öğrencilerinin ahlaki duyarlılıklarının orta düzeyde belirlenmiştir. | Öğrencilerinin sosyal, bilimsel etkinliklere katılmaları, mesleği gönüllü olarak seçmeleri ve işlerini severek yapmalarının ahlaki duyarlılığı artıracığı bulunmuştur. |
| Sibel Küçük Neşe Uysal Nazan Çakırcı Çalbayram İlknur Kahrıman Sabahat Altundağ İlknur Gönenç 2017 (16) | Araştırma hemşirelik öğrencilerinin etik kararları verebilme düzeyleri ile karar vermelerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Öğrencilerin %44,5’inin etik bir sorunla karşı karşıya kaldığı belirlenmiştir. En fazla karşılaştıkları etik sorunun ise hastalar ve hemşireler arasında yaşanan iletişim sorunları olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin karşılaştıkları etik sorunları ilgili kişilere (%50,3) ilettikleri saptanmıştır. | Öğrencilerinin etik sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ve etik sorunlar karşısında karar verebilme düzeylerinin ise ortalama seviyede olduğu bulunmuştur. Etik kavramı üzerine eğitimsel planlamaların yapılması önerilmektedir. |

| | | |
|--|--|--|
| Şenay Gül Güler Duru Aşiret Burcu Bayrak Kahraman Nilgün Devrez Nuket Örnek- Büken 2013 (17) | Çalışma, hemşirelik öğrencilerinde etik dersi almanın etik karar verme becerisine etkisini değerlendirebilmek amacıyla yapılmıştır. Öğrencilerin %54,1'inin etik dersini aldığını, %45,9'unun ise henüz dersi almadığını bulunmuştur. Etik dersi alan öğrencilerinin karar verme becerileri puan ortalamalarının (17.07±4.51), dersi almayan öğrencilerin puan ortalamalarına (13.92±6.04) göre nispeten yüksek olduğu belirlenmiştir. | Çalışmanın sonucunda hemşirelik öğrencilerine verilen etik dersinin öğrencilerin etik karar verebilme düzeylerini artırdığı belirlenmiştir. |
| Fethiye Erdil Fatoş Korkmaz 2009 (18) | Çalışma, hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamalarında karşılaştıkları etik sorunları belirlemek amacıyla yapılmıştır. Öğrenciler bazı hastaların hemşireler veya doktorlar tarafından fiziksel ya da psikolojik açıdan kötü muamele gördüklerini, onlara uygun bilgi verilmediğini, sosyo-ekonomik durumlarına göre ayrımcılığa maruz kaldıklarını ve hastaların gizliliğinin göz ardı edildiğini ifade etmişlerdir. | Çalışmanın sonucunda hemşirelerin kendi etik olmayan davranışlarının etik sorunların artmasına neden olduğu saptanmıştır. Hemşirelerin, öğrencilere iyi bir rol model olması önerilmektedir. |
| Se Won Kang 2017 (5) | Çalışma, Koreli hemşirelik öğrencilerinin aldıkları etik eğitiminin, etik farkındalıkları üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Öğrencilerin etik kurallarına ilişkin farkındalık puan ortalaması, etik eğitiminden sonra yükselmiştir. | Bu çalışmada, etik eğitiminin hemşirelik öğrencilerinin etik kuralları konusundaki farkındalıklarını artırdığı tespit edilmiştir. |
| Fariba Borhani Abbas Abbaszadeh Mohammad Javad Hoseinabadi Farahani 2016 (13) | İranlı hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılıklarının belirlemek amacıyla yapılmıştır. Öğrencilerin sadece% 6,3'ü daha önce etik dersleri aldığı belirlenmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun (% 88) orta düzeyde etik duyarlılığa sahip olduğu bulunmuştur. | Hemşirelik bakımının yeterli sağlanabilmesi için hemşirelik etiği derslerinin düzenli olarak verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. |
| Evrیدیki Papastravrou Georgios Efstathiou Christos Andreou 2016 (19) | Çalışma Kıbrıs Üniversitesinde 36 hemşirelik öğrencisi ile hasta saygınlığı konusunu öğrenciler açısından incelemek amacıyla yapılmıştır. Hastaların saygınlığını koruyan veya tehlikeye atan birçok faktör ortaya çıkmıştır. En çok hasta onuruna saygının ihlal edildiği belirlenmiştir. | Çalışmanın sonucunda, hemşire eğitimciler hasta saygınlığı konusuna mesleki eğitimde önem vermeleri gerektiği bulunmuştur. |
| Mihyun Park Diane Kjervik Jamie Crandell Marilyn H Oermann 2012 (12) | Çalışma hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık ve karar verme becerilerinin değerlendirilmesi amacıyla Güney Kore'de birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri ile yapılmıştır. Son sınıf öğrencilerinin etik ikilemlere karşı gösterdikleri etik duyarlılıkların daha yüksek olduğu bulunmuştur. | Çalışmanın sonucunda, etik eğitimi alan hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu bildirmişlerdir. |
| Eva Merethe Solum Veronica Mary Maluwa Elisabeth Severinsson 2011 (20) | Araştırma Malavi hemşirelik öğrencilerinin klinik ortamda karşılaştıkları etik deneyimleri belirlemek amacıyla on öğrenci ile röportaj yöntemiyle yapılmıştır. Öğrenciler klinik ortamda, hasta haklarının korunmasında mesleki değerlerin ihlali ile etik değerler arasında ikilem ile karşılaşmıştır. | Öğrencilerin, hasta haklarına ve değerlerine karşı profesyonel tutum sergileyen rol modellerine ihtiyaç duydukları saptanmıştır. Hemşirelerin öğrencilere rol model olması önerilmektedir. |
| Mei Yu Yeh Shu Mei Wu Hui Lian Che 2010 (21) | Çalışma Tayvanlı hemşirelik öğrencilerinin klinik ortamda deneyimledikleri etik sorunları belirlemek amacıyla 44 birinci sınıf öğrencisiyle odak görüşmeler şeklinde uygulanmıştır. Öğrenciler bazı hastalara yardım edememe, hastalara statüye göre muamele edilmesi, dürüst olmama gibi etik sorunlar ile karşılaştıklarını ifade etmiştir. | Çalışmanın sonunda hemşirelik öğrencilerinin etik müfredatının gözden geçirilmesi ve bazı kazanımlara ulaşabilmenin hedeflenmesi önerilmektedir. |
| Lynn Callister Karlen E Luthy Pam Thompson Rae Jeanne Memmott 2009 (4) | Çalışma, hemşirelikte etik eğitimi alan 70 lisans öğrencisinin etik karar verme becerilerini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Klinik uygulamalarda sağlık hizmetlerinin gerçekleri ile yüz yüze gelen öğrenci hemşireler etik bir duruş için kendilerine güven duymadıkları saptanmıştır. | Çalışmanın sonucunda hemşirelik eğitiminde eleştirel düşünmenin ve etik karar verme becerilerinin geliştirilmesi önerilmektedir. |

| | | |
|--|--|---|
| Jaana Auvinen Tarja Suominen Helena Leino-Kilpi Klaus Helkama 2004 (22) | Çalışma, Finlandiya’da birinci ve dördüncü sınıf hemşirelik öğrencilerinde etik karar verebilme düzeylerinin karşılaştırılması amacıyla yapılmıştır. İki sınıf arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. Bulgularda, son sınıf hemşirelik öğrencilerinin etik karar verebilme düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. | Çalışmanın sonucunda, hemşirelikte etik eğitiminin öğrencilerin ahlaki yargıları üzerinde etkili olabileceği saptanmıştır. |
| Peter W Nolan Doreen Markert 2002 (8) | Hemşirelerin öğrencilerinin aldıkları etik dersinin, öğrencilerin etik anlayışları ve etik sorunlara karşı yaklaşımları üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Öğrenci hemşirelerin aldıkları etik eğitimler sonucunda çalıştıkları ortamlarda karşılaştıkları etik ikilemlere karşı farkındalıkların olduğu ancak etik uygulamalarda yeterli düzeye erişemedikleri saptanmıştır. | Çalışmanın sonunda, hemşirelik eğitimcilerine etik derslerinin etik akıl yürütme becerilerini aktarmadaki etkinliğini en üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olmak için önerilerde bulunulmuştur. |
| Han Sung Suk Ahn Sung Hee 2000 (23) | Çalışma, Kore’de hemşirelik öğrencilerinin klinik deneyimlerinde karşılaştıkları etik sorunlar ve etik karar verme becerilerinin değerlendirilmesi amacıyla etik eğitimi dersini alan 100 hemşirelik öğrencisi ile yapılmıştır. En sık karşılaşılan etik sorunun, “hastaya doğruyu söylememe” olduğu öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. | Öğrencilerin etik karar vermede en yaygın kullandıkları prensip doğruluk ve tarafsızlık olmuştur. Ayrıca, etik eğitimi dersi alan öğrencilerin etik karar verme ve eleştirel düşünme becerilerine sahip oldukları saptanmıştır. |

Yapılan araştırmaların sonuçları incelendiğinde; hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamalarda birçok farklı etik sorun ile karşılaştığı görülmektedir. Yaşanan etik sorunların son sınıf öğrencilerde birinci sınıf öğrencilere göre daha az olduğunu ve etik eğitim düzeyi arttıkça yaşanan sorunların azaldığı saptanmıştır. Hemşirelikte etik eğitiminin öğrencilerin mesleki etik farkındalıklarının geliştirilmesinde önemli bir yere sahip olduğu belirlenmiştir (Tablo 1). Bu nedenle hemşirelik eğitiminde; lisans, yüksek lisans ve doktora eğitim düzeylerine göre etik eğitim içeriğinin planlanması ve bu plana yönelik olarak gerekli eğitimler verilmelidir (13,14)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hemşireliğin özünü oluşturan bakımın, profesyonel olarak verilmesinde etik ilke ve değerlere her süreçte bağlı kalınması çok önemlidir. Bu değerlerin hemşirelik öğrencilerine mesleki eğitim sırasında kazandırılması gerekmektedir. Ders müfredatının birçoğunda etik eğitimi bulunmasına rağmen öğrenciler etik bir sorunla karşılaştıklarında bazen tanılama, bazen de sorunlara karşı etkili çözümler üretmede güçlükler yaşamaktadır (21).

Bu sorunlar karşısında öğretim elemanlarına ve hemşirelere büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğretim elemanları öğrencilerin etik farkındalığının geliştirilmesi amacıyla; etik eğitim müfredatını tekrar gözden geçirerek içeriği düzenlemeli ve bu kapsamda eğitimler vermelidir. Bu amaç doğrultusunda teorik bilginin yanı sıra; klinik deneyimlerin paylaşılması, vaka analizlerinin yapılması ve etik durumlar karşısında geliştirilebilecek farklı yaklaşımların sınıf ortamında tartışılması gibi yöntemlerin kullanılması önerilmektedir. Öğrencilerin etik sorunlara katılımının sağlanması ve karar verme becerilerinin geliştirilmesinde hemşirelerin de rol model olması önemlidir. Ayrıca etik bilincin devam ettirilmesi amacıyla mezuniyet sonrasında da etik eğitimlere devam edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Ecevit Alpar Ş, Bahçecik N, Karabacak Ü. Çağdaş Hemşirelikte Etik. 3. Baskı. İstanbul: Tıp Kitapevi; 2013:52-143.
2. Parandeh A, Khaghanizade M, Mohammadi E, Mokhtari Nouri J. Factors Influencing Development of Professional Values Among Nursing Students and Instructors: A Systematic Review. Global Journal of Health Science 2014;7(2):284-293.

3. Akın Korhan E, Ceylan B, Üstün Ç, Kırşan M. Hemşirelik öğrencileri gözüyle klinik alanda etik sorunlar. *Ege Tıp Dergisi / Ege Journal of Medicine* 2018;57(2):75-81.
4. Callister L, Luthy KE, Thompson P, Memmott RJ. Ethical Reasoning in Baccalaureate Nursing Students. *Nursing Ethics* 2009;16(4):499-510.
5. Kang SW. The influence of ethics education on awareness of nursing students with no clinical experience regarding the code of ethics: A case study. *Journal of Nursing Education and Practice* 2017;7(10):12.
6. Kılıç Akça N, Şimşek N, Efe Arslan D, Şentürk S, Akça D. Moral Sensivity among Senior Nursing Students in Turkey. *International Journal of Caring Sciences* 2017;10(2):1031-1039.
7. Kızılırmak A, Calpbinici P. Hemşirelik Öğrencilerinin Etik Duyarlılıkları İle Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişki. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2018;21:192-198.
8. Nolan PW, Markert D. Ethical reasoning observed: A longitudinal study of nursing students. *Nursing Ethics* 2002; 9:243-258.
9. Paslı Gürdoğan E, Aksoy B, Kınıcı E. Hemşirelik Öğrencilerinin Etik Duyarlılık Düzeyleri ve Mesleki Değerler ile İlişkisi. *Journal of Health and Nursing Management* 2018;5(3):147-154.
10. Kuçuradi İ. Etik. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları; 2002.
11. Aksu T, Akyol A. İzmir'deki Hemşirelerin Etik Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Türkiye Klinikleri Journal Medical Ethics* 2011;19(1):16-24.
12. Park M, Kjervik D, Crandell J, Oermann MH. The relationship of ethics education to moral sensitivity and moral reasoning skills of nursing students. *Nursing Ethics* 2012;19(4):568-580.
13. Borhani F, Abbaszadeh A, Hoseinabadi Farahani MJ. Moral sensitivity and its dimensions in Iranian nursing students. *J Med Ethics Hist Med* 2016;9(19):1-7.
14. Ketefian S. Legal and Ethical Issues. *Ethics Content in Nursing Education. Journal of Professional Nursing* 1999;15(3):138.
15. Suntur Ş, Duran S. Hemşirelik Öğrencilerinin Etik Duyarlılık Düzeylerinin Belirlenmesi. 17. Ulusal Hemşirelik Öğrencileri Kongresi Bildiri Kitabı; 2018:255.
16. Küçük S, Uysal N, Çakırer Çalbayram N, Kahriman İ, Altundağ S, Gönenç İ. Hemşirelik Öğrencilerinin Etik Karar Verme Düzeyleri ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi* 2017;3:157-162.
17. Gül Ş, Duru Aşiret G, Bayrak Kahraman B, Devrez N, Örnek Büken N. Etik Dersi Alan ve Almayan Hemşirelik Öğrencilerinin Etik Karar Verebilme Düzeylerinin İncelenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi* 2013;1:23-31.
18. Solum EM, Maluwa VM, Elisabeth S. Ethical problems in practice as experienced by Malawian student nurses. *Nursing Ethics* 2011;19(1):128-138.
19. Yeh MY, Wu SM, Che HL. Cultural and hierarchical influences: Ethical issues faced by Taiwanese nursing students. *Medical Education* 2010;44(5):475-484.
20. Han SS, Ahn SH. An Analysis and Evaluation of Students Nurses Participation in Ethical Decision Making. *Nursing Ethics*; 2000;7(2):113-123.
21. Kırşan M. Hemşirelikte Klinik Öğretimde Etik Sorunlar Ölçeği Geliştirme. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İzmir; 2019:4.